

gamle dage

Om kulturarv, fortidsminder og historie

Opgaver på www.undervisningsavisen.dk

Nørreport dukkede op fra dybet

Da metron skulle bygges, var arkæologerne med. Dybt nede fandt maskinerne pillerne til en gigantisk bro. Det var en af indgangene til København – Nørreport hed den, og porten lå tæt på, hvor Nørreport Station nu ligger. Også Nørreport er en slags 'affald', nemlig af bygninger. Man troede egentlig, den var blevet fuldstændigt revet ned, men så var den bare blevet dækket til med affald. - Foto: Københavns Bymuseum

Side 2 Fedtebrød og kulturarv

Side 3 København: Fortiden er noget gammelt skidt!

Side 4 Odsherred: Jættestuer

Side 6 Kalø: Den gamle borggrube

Side 8 Præstø: Fra hulvej til motorvej

Side 10 Marslev: Historie set fra oven

Side 12 Haderslev: På togt tilbage i historien

Side 14 Horsens: Hvad sker der på museet?

KULTURARV. Denne fedtemad kan fortælle en historie om danske madskikke og om dansk madhistorie, derfor er den en del af vores fælles kulturarv. Madpakken er fundet ved tagreparation af huset Voldmestergade 7 i Kartoffelrækkerne i København. Madpakken bestod af et stykke rugbrød i en avis og en klump salt i en anden avis. Aviserne var fra 1888. Der er formodentlig tale om en fedtemad med salt til. - Foto: Københavns Bymuseum

Fedtebrød og kulturarv

Roskilde Domkirke, armbåndet på en frihedskæmper og en sølle fedtemad har det til fælles, at de er kulturarv. Læs artiklen, og få et svar på, hvad der er kulturarv.

Af Hanne Guldberg Mikkelsen

Rosenborg Slot, kongens krone, et fængsel, Roskilde Domkirke, Solvognen, en fedtemad, jættestuer, en vej, en frihedskæmpers armbånd, fabrikker, skoler, en sko ...

Hvad har disse genstande til fælles? Alle disse ting hører til den danske kulturarv. Engang mente man, at kultur var noget 'fint' og dannet, som de højere klasser havde. I dag er holdningen, at alt, hvad mennesker gør, er kultur. Derfor består vores kulturarv både af slot og skrot. For det hele kan fortælle noget om fortidens mennesker, og om, hvordan de levede. Dermed kan fortidens arv sige noget om, hvem vi selv er, og hvor vi kommer fra.

I Danmark bliver slotte, huse, fabrikker, juveler og software, som tiden går, vores fælles kulturarv. Noget, som vi skal passe på, fordi det er enestående og aldrig kan erstattes. Stat og kommune giver skattekrone til at finde, konservere og fremvise genstande og bygnin-

ger. Arkæologer og historikere fra Danmarks museer lærer om fortiden gennem disse genstande. Konservatorer sætter tingene i stand og sørger for, at vi kan se dem på museerne. Endelig kan enkelte mennesker bevare fortidens spor. Sæmpelthen ved at passe på den til hverdag. Og når man gør det, skal man ikke bruge jættestuer som skraldeplads eller smøre Rundetårn over med graffiti.

Også verden har en kulturarv, der rummer pyramider, templer, middelalderborge, katedraler, veje, broer, manuskripter og meget mere.

Danmark har flere monumenter på denne verdens kulturarvsliste. Jellingstenene og kirken i Jelling står der. Desuden er der Roskilde Domkirke og Kronborg. Isfjorden ved Ilulissat i Grønland er også en del af verdens kulturarv.

I Danmark står Kulturarvsstyrelsen for kulturarven – se www.kuas.dk. Denne statslige institution har blandt andet ansvaret for Danmarks museer, arkæologiske minder og fredede bygninger.

Fortiden

1.000 år gammel afføring og 40 par sko – du kan finde det ved at grave i jorden under København. Hovedstaden ligger nemlig på en losseplads.

Af Hanne Guldberg Mikkelsen

Skidt og affald er det rene guld, hvis vi vil vide noget om fortidens mennesker. Eller nutidens. Det mener arkæologerne Bi Skaarup og Lene Høst-Madsen.

De sidder i dag på kontoret på Københavns Bymuseum. På bordet foran Lene ligger en knaldgul hjelm – den skal beskytte hovedet, når hun graver ud på byggepladser. For arkæologer arbejder lige så tit med hårdt gravearbejde som bag skrivebordet.

Tilsammen har de to arkæologer været med til at vende og grave en stor del af jorden under København. Fra pestkirkegårde til tunneler ved den nye metro. Og meget tit er det det rene skidt og møg, de må endevende.

Som for eksempel på en udgravning midt i København. Gravearbejdet viste, at her lå engang en vikingegård fra 1000-tallet. Præcis dér, hvor stormagasinet Magasin i dag ligger. København blev først grundlagt omkring år 1100 – så denne beboelse var altså fra før byens tid.

»Ved Kongens Nytorv fandt vi først nogle grøfter omkring gården. De var gravet, fyldt op – og så var en ny gravet«, fortæller Bi Skaarup. »Grøfterne var, rent ud sagt, fyldt med affald og lort. Husholdningsaffald og afføring fra mennesker og dyr var gennem flere hundrede år blevet båret herud fra stalde og huse«.

Hvordan kan man nu vide, at det er menneskeafføring?

»Du kan lugte det«, svarer Bi Skaarup kort og kontant. »Selv efter 1.000 år i jorden, er der ingen tvivl. Og det er nemt at skelne fra dyregødning. Som vi også fandt en hel del af«.

Afføring fra dyr og mennesker kan give os gode oplysninger om fortiden.

Arkæologerne sendte derfor

Gamle dage – en undervisningsavis fra

POLITIKEN og GYLDENDAL

1. udgave, 1. oplag 2005

© 2005 by Dagbladet Politiken og Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag A.S., Copenhagen.

Kopiering fra denne udgivelse må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer. ISBN 87-02-03541-3

Pris Klasesæt (30 stk.): 450 kr. Pris er uden moms og forsendelse.

Tryk Politikens Trykkeri

Udgivere

Dagbladet Politiken, Rådhuspladsen 37, 1785 København V. Gyldendal, Klareboderne 3, 1001 København K.

Hjemmeside med undervisningsmateriale

www.undervisningsavisen.dk

Redaktør

Ulrik T. Skaftø

Layout

Per Bülow

Tegninger

Anders Berthelsen

Grafik

Jens Herskind

Forsidefoto

Lars Skaaning

Webredaktør

Troels Rydahl

I redaktionen

Bo Maltesen, Anders Jerichow, Kim Møller Hansen,

Marianne Harboe og Troels Rydahl.

Ekstern faglig konsulent

Hanne Guldberg Mikkelsen

Avisen er udgivet i samarbejde med Kulturarvsstyrelsen

Lusekam fra 1700-tallet

Måske har du set noget lignende før ... bare i plastik? I 1700-tallets København boede menneskene tæt, og der var masser af lus og andre kløedyr. Dette er en lusekam fra dengang. Dem er der fundet i hundredvis af ...

er noget gammelt skidt!

Opgave

Gæt, hvad der skete?

Arkæologen arbejder ofte med fortidens skrald. Men man kan også gå på opdagelse i sin egen tids affald. Eller forestille sig, hvordan arkæologer om 1.000 år vil tænke. Se på tegningen her! Gæt så, hvad der har fundet sted. Skraldet er fundet i en lille skov ved siden af en bænk. Klik også ind på www.undervisningsavisen.dk, hvor der er arbejdsspørgsmål til skraldetegningen.

Hvad er makroskopi?

Arkæologerne bruger forskellige metoder til at studere deres 'fund'. Sort muld fra et latrin siger ikke i sig selv meget. Men så kan man lave makroskopi. Det vil sige, at man opslemmer med vand og trækker det organiske materiale – det, som har været 'levende' – ud. Nu kigger botanikere så på de små plantedele i mikroskop. Og finder måske ud af, at det drejer sig om en bælg fra en ærteplante. Arkæologen ved så, at disse mennesker har dyrket og spist ærter.

affald og afføring til makroskopi analyse. (Se, hvad det er, i boksen her på siden). Botanikere havde det under lup. Derefter var det muligt at sige en hel del om de mennesker, der boede på gården for cirka 1.000 år siden: De brugte mos som toilet-papir – og de spiste godt. I hvert fald når der var mad nok. Så var der får og lam, ko, svin, høns og gæs på bordet. Knoglerne ligger som rester i affaldet. Og fisk – dengang så landskabet helt anderledes ud, og gården ved Magasin lå tæt op til havet.

Blade til dyrene

I skidtet fra gårdens grøfter var også korn til at lave grød og brød af. Men ikke så meget. For korn nedbrydes nemt i maven, og derfor indeholdt afføringen ikke det store. Grøntsagerne kom mere 'hele' ud. På gården blev der spist julesalat, pastinak, kørvæl og dild. Der var også spor af jordbær, hindbær, brombær, blommer, kirsebær, hyld og nødder og meget andet godt. Affald fra humle og pors viser, at gårdens beboere selv har brygget øl til måltiderne.

Men det var jo ikke altid, der

var overflod. Tværtimod. Tiderne var barske, vejret var råt. Særlig ud mod havet. Man kan se i jorden, at der har været adskillige oversvømmelser af stedet. Og husdyrens afføring viser, at de måtte have tilskud af blade for at få nok næring.

Hovedstad på en losseplads

København blev grundlagt af biskop Absalon i 1100-tallet ved et lille fiskerleje. Da hed stedet bare Havn. Hele landskabet var dengang meget anderledes end nu med bugter og våde enge og moser.

En stor del af den hovedstad, vi kender i dag, er anlagt på 900 års affald. Affald fra huse, håndværkere, stalde og havne blev gennem tiderne kørt til vandkanten og læsset af. Og ganske langsomt er bække, bugter og havnebassiner blevet fyldt op og har dannet fast grund. Den faste grund er efterhånden blevet inddraget og danner nu fundament under byen. Opfyldningen er sket langt frem i tiden. Sådan har det også været i andre storbyer, for eksempel New York.

I 1700-tallet fyldte man endnu op i København. Det fik Lene Høst-Madsen syn for, da hun gravede ud bag Kastellet. Kæmpestort var området, mellem 20.000 og 30.000 m² losseplads. Og tre meter dybt lå affaldet. Arkæologerne nåede kun gennem en tiendedel af det. Men de gjorde mange interessante fund. Først og fremmest af hverdagsting: parykker, lusekamme, sko, tøjdele, skår af fade og tallerkener – nogle endda med kongens monogram. Og igen: lort fra latrinerne.

Losseplads-Lene

Men hvorfor grave efter ting fra 1700-tallet. Vi har jo både tekster og genstande fra dengang på museer og andre steder?

»Ja«, nikker Lene Høst-Madsen. »Men det er som regel specielle genstande. Sjældne og dyre ting, som er blevet bevaret. Det, som var noget værd. Almindelige menneskers almindelige tøj og sager har ingen været interesseret i. Så de er blevet smidt ud. Før arkæologerne gik i gang med at udgrave ved Kastellet, havde man for eksempel kun en enkelt sko fra

1700-tallet. Under udgravningen fandt man 40 par!«.

Lene Høst-Madsen er arkæologen bag mange udgravninger i det indre København. Losseplads-Lene kalder de hende på Bymuseet. For hun er fascineret af affald og alle de mange historier, det fortæller om ganske almindelige menneskers hverdag. Ordet 'garbage' betyder affald. Derfor er der også andre, der kalder hende garbo-log, hvilket lyder mere pænt.

KANON. Arkæolog Lene Høst-Madsen med kanonkugle fra 1400-tallet, som hun har fundet på Dokøen i København. - Foto: Jens Dresling

Internet

www.kuas.dk
På Kulturarvsstyrelsens hjemmeside kan du finde mere information om kulturarven og danskernes fælles historie.

Sådan udgraves en jættestue

Af Hanne Guldberg Mikkelsen

1. Jættestuen Birkehøj, før arkæologerne gik i arbejde.

2. Birkehøj indefra – mos vokser vildt på væggene, et surt graffiti-fjæs byder velkommen. I midten en 100 år gammel mur, der brydes ned.

3. Samme billede som 2 – men denne gang er topsten fjernet, så vi kan se det bagerste kammer. Graffiti-fyren ser stadig til.

Jættestuer

De er bygget omtrent samtidig med de første pyramider. De er gravkamre. Forskerne er dybt imponerede af teknikken bag dem. Flere af de store kamre har været plyndret.

Megen overtro knytter sig til dem. Med andre ord:

Jættestuerne er Danmarks svar på de egyptiske pyramider.

Af Hanne Guldberg Mikkelsen

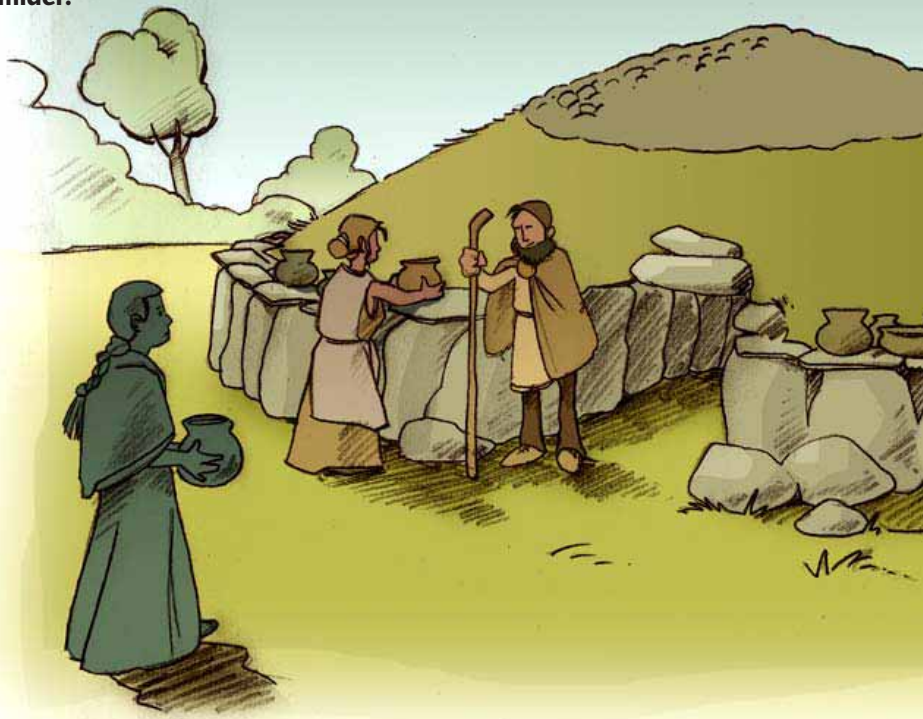
Rundt om i det danske landskab ligger en mængde kuplede høje. I en del af dem er der jættestuer. Det rigtige navn er megalitter eller storstensgrave. Storstensgrave kaldes de, fordi der inden i hver enkelt af højene er et kammer, som har været brugt som grav. En del høje kan man se med det blotte øje – de rager op i landskabet. Men andre høje er næsten forsvundet. Bonden har gennem mange hundrede år pløjet hen over og gennem dem, så de næsten ikke er til at skelne fra den flade mark.

Nogle af højene er helt tillukkede. Vi ved ikke, hvad de skjuler. Andre har været udgravet. Mange står i dag åbne, så man kan besøge dem.

En af disse er Birkehøj i Odsherred.

»Normalt graver vi ikke i højene«, forklarer arkæolog Torben Dehn. »Det gælder om at bevare sporene fra fortiden – og det gør man nogle gange bedst ved ikke at pille for meget ved tingene«.

FREDNING. Mange fortidsminder er uden videre fredede, når de endnu kan ses i landskabet. Det vil sige, at de ikke må laves om, pløjes over eller på andre måder forstyrres. Her er der dog pløjet alt for tæt på den gamle grav. – Foto: Rasmus Baaner

Med Birkehøj var det en anden sag. Den trængte til en kærlig hånd.

»Birkehøj var ved at falde sammen«, fortæller Torben Dehn fra Kulturarvsstyrelsen og peger på et billede. Her kan man se højen, som den så ud, før arkæologerne tog fat. »Så vi blev nødt til at restaurere den. Man kan kort sige, at vi åbnede Birkehøj, pillede stenene fra hinanden – og satte dem sammen igen. Så det hele stod som dengang, det blev bygget. Så dækkede vi højen med jord igen og såede græs. Til sidst installerede vi elektrisk lys!«.

Det elektriske lys blev lagt ind af hensyn til moderne besøgende. Mange mennesker føler måske, det er lidt uhyggeligt at kravle ind i et helt mørkt gravkammer. Stille er der også sådan et sted. Så stille, at man kun kan høre sit eget hjerte slå. Men nu tænder lyset automatisk i Birkehøj. Tager det ikke lidt af mystikken?

»Jo«, indrømmer Torben Dehn. »Men hvis man vil opleve den rigtige stemning, kan man bare blive der lidt. Så går lyset ud af sig selv«.

Byggekunst

Nutidens arkæologer er fulde af beundring for de mennesker, der opførte de store gravkamre. Det har krævet stor dygtighed at konstruere og bygge kamrene. Men også det at finde, fragte og ikke mindst placere stenene har været en stor opgave. Vel at mærke på en måde, så bygningsværkerne står endnu – 5.000 år efter at de blev opført. Prøv at overveje, om den skole, du går i, er bygget så solidt, at den vil stå om 5.000 år. Og tilmed være tæt for regn!

Jættestuerne er alle sammen bygget inden for en periode af 200-300 år, nemlig fra cirka 3300-3000 f.Kr. Det har været et kæmpe byggeboom. Dengang havde vi stenalder i Danmark. Det var den yngre stenalder, som også kaldes bonde-

stenalderen. På den tid blev menneskene fastboende bønder. Før havde de været jægere, der fulgte dyrenes vandringer. Men nu slog de sig ned. Menneskene havde fundet ud af, at det var en god idé selv at holde dyr. Man kunne spørre får, køer og vildsvin inde i indhegninger og lade dem få lam og kalve og smågrise. På den måde var man ikke nødt til hele tiden at drage ud på anstrengende jagter efter dyrene. Ligeledes fandt man ud af at gemme kærner fra korn, ærter og andre planter og så dem i jorden.

Denne udvikling kaldes for agerbrugsrevolutionen. Agerbrugsrevolutionen indebar, at mennesket begyndte at tæmme naturen og bosatte sig i en slags små landsbyer.

Jættestuerne er netop et tegn på, at menneskene begynder at leve fast ét sted. Nu har de tid og mad tilovers til at bruge kræfter på store byggearbejder som jættestuer. Når gravkamrene først er

4. Frit udsyn til kammerets indre. Bemærk den højroede slange – moderne elektricitet.

5. Det kræver moderne maskiner at flytte de tunge sten på plads. Men bondestenalderens folk havde muligvis også en slags hejseværker. - Fotos: Torben Dehn

6. Nu er der ved at være styr på tingene. Stenen er rettet op, en del af kammeret ser ud som for 5.000 år siden.

OFFERGAVER. Gravhøjene har været et helligt sted, hvortil de levende kom for at ære de døde. Man bragte våben og krukker med mad til dem, så de kunne klare sig i de dødes rige.

opført, ligger de der og viser, at her bor mennesker. Og de levende kan gå derhen og ære deres døde.

Et skrækeligt syn

For få år siden blev Birkehøj sat i stand.

Et skrækeligt syn mødte arkæologerne, da de første gang kiggede ind i jættestuen: Højen var blevet hæret. Et grønt graffiti-fjæs gloede surt ud på dem. Og midt på gulvet i det hellige gravkammer lå et svineri af gammelt affald, som nogle havde tændt som bål. Så smøgede arkæologerne ærmerne op og tog fat – godt hjulpet af moderne materiel som kraner og gravemaskiner.

»Vi havde kraner til at løfte de store dæksten af. Og til at lægge dem på plads igen«, fortæller Torben Dehn. »Det fik os til at spekulere på, om ikke også oldtidens mennesker brugte en form for kraner? Ved at søge inde i gravhøjen fandt vi et hul fra samme tid, som

gravkammeret er opført. Og ikke et helt normalt hul. Et stolpehul på 60 cm i dybden. Her havde stået en tyk pæl, som kunne rokke frem og tilbage. Vi forestiller os, at der har været en slags hejseværk bygget over jættestuen, da den blev opført. Med tovværk og måske taljer til at hjælpe med at bringe de tunge sten ned på det rigtige sted. Stolpehullet er måske et spor efter sådan en 'kran'«.

Birkehøj var udgravet flere gange, før de moderne arkæologer gik i gang. Først var den blevet plyndret. Det skete engang i 1800-tallet. For gravgaver som økser og smykker og lignende. De døde fik dem med til brug i det liv, der kom efter døden. Senere blev der bygget en mur ned igennem det centrale kammer. Denne mur fjernede de moderne arkæologer.

»Nogle af de store sten tog vi ud – nemlig dem, som var ved at vælte – og satte på plads igen på en mere solid måde«, siger Torben

Fakta om jættestuer

Danmark har ca. 500 fredede jættestuer. De er 5000 år gamle, bygget mellem 3.300 og 3.000 f. Kr. Tiden kaldes bondestenalder. De store sten i jættestuerne kan veje op til 25 tons stykket. Oprindelig var der omkring 30.000 dysser og jættestuer i Danmark. Jættestuer findes også i Sverige, Irland, England, Skotland, Frankrig, Portugal og Spanien. Det er forbudt at grave i en jættestue – alle gravhøje er fredede.

Dehn. »Men enkelte manglede helt. I stedet for disse skaffede vi nye, som vi satte ind. På dem er der sat små mærker af stål. Mærkerne angiver, at de er fra 2003 – hvis arkæologer om nogle tusinde år igen skal i gang ...«.

Knoglekamre

Jættestuerne er lidt ligesom de store egyptiske pyramider. De er gravsteder, som er omgivet af en masse mystik – og så er de bygget næsten samtidig med pyramiderne. Jættestuerne dog først. Men var jættestuerne også grave for mægtige mænd – en slags konger eller høvdinge?

»Vi ved det ikke«, svarer Torben Dehn ærligt. »Vi ved ikke, hvem der har ligget i gravene – lige da de blev bygget. For det er sådan, at de er blevet brugt igen og igen. Man har gravlagt mennesker i dem gennem tusinder af år. Når vi åbner en urørt grav, er den ofte helt fyldt med knogler. Fra forskellige tidsaldr. Det er ikke engang sikkert, at menneskene blev begravet her – det ser snarere ud, som om de er blevet begravet et andet sted. Og når der så ikke var mere kød tilbage på skelettet, flyttede man dem herind«.

Det er altså svært at sige, nøjagtig hvem der blev gravlagt i højene. Til gengæld har arkæologerne et bud på, hvordan de levende har brugt jættestuerne.

»Ved indgangen til højene var der en rampe, hvor man ofrede til forfædrene. Til de afdøde. Uden for indgangen ligger altid et lag, vi kalder offerlaget. Vi kan se på ting i offerlaget, at de levende har ofret våben og krukker med mad. Højene har været en slags helligsted, hvortil de levende kom for at ære de døde forfædre. Og bringe dem ting, de mente, de havde behov for i livet efter døden«.

I dag hviler jættestuen Birkehøj i naturen, som den har gjort i 5.000 år. Den ser ud som den dag, de første mennesker bar knoglerne af deres kære ind for højtideligt at stede dem til hvile.

Bortset altså fra det elektriske lys.

KNOGLER. Jættestuerne har været genbrugt. Gennem tiden er flere mennesker blevet begravet inde i dem. - Foto: Nationalmuseet

Knoglekammeret

Jættestuerne blev brugt som grave, da de blev opført. Men også 1.000 år efter, hvor man lagde knogler fra afdøde derind. Muligvis har menneskene først været begravet et andet sted. Det er svært at sige, præcis hvordan begravelserne har været, fordi de er foregået gennem så lang tid.

Opgave

Tjek på gravhøjen?

Det danske landskab myldrer med grave. Fra mange forskellige tider. Undersøg, hvad forskellen er på: en stendysse, en jættestue og en gravhøj? Hvornår er de bygget (datering) og med hvilket formål? Brug et leksikon, en historiebog eller en ordbog til at løse opgaven (se www.undervisningsavisen.dk med links til jættestuer, dysser og gravhøje).

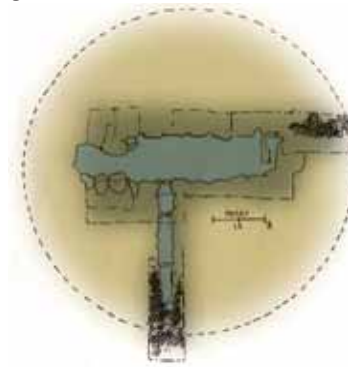

OVERTRO. I gamle dage troede man, at jætterne havde bygget gravene, derfor kaldes de ofte for en jættestue.

Overtro om jættestuer

Indtil for 200 år siden mente man, at de mange gravhøje var bygget af jætter. Derfor kaldte man dem jættestuer. Man fortalte, at der boede både trolde, nisser og alfer i alle højene. Når det blev aften og mørket sænkede sig, holdt de fest. Så hævede højen sig op og stod på 'gloende pæle'. Det er et udtryk, vi stadig bruger. Inde fra højen strømede der lys ud. Her sad højfolkene bænkedet om det store bord og åd og drak. Mange mennesker mente også, at trolde og elverfolk gemte deres skatte i højene. Der skulle således være kister med guld og penge i hver eneste gravhøj.

I 1700-tallet ville en forsker undersøge, om det var rigtigt, at jættestuerne var bygget af jætter. Så han gravede, og inde i kammeret fandt han knogler. Men det var helt almindelige menneskekogler. Siden da har man vidst, at det var mennesker, der byggede jættestuerne. Men navnet hængte ved.

KIG IND I GRAVEN. En storstensgrav er bygget op i T-form. En lang gang fører vinkelret ind i et stort kammer. Udenpå er fyldt op med jord.

NYBORG SLOTT.

Slottets historie går tilbage til omkring år 1200. Siden 1920'erne har slottet fungeret som museum, der er indrettet som i middelalderen. Publikum kan se gamle møbler og modeller af slottet. – Foto: Lars Skaaning

Borge og ruiner

Der findes godt 20 borgruiner i Danmark, som man kan besøge, hvis man har lyst. Nogle af disse ruiner er virkelig ruiner. Det vil sige, at der måske kun lige er fundamentet og nogle få stykker af muren tilbage, mens andre borge er bevaret, så man den dag i dag kan gå ind i borgen og se, hvordan den var indrettet.

Danske borgruiner

Den gamle borggruin

Kalø Slotsruin i Århus Bugt var en af de prægtigste og vigtigste borge i middelalderen. Resterne af borgens solide mure står her endnu. Med en god fantasi og med øjne, der er indstillet på fortiden, kan man ude på slottet sagtens forestille sig, hvordan livet har været for 700 år siden.

Af Ulrik T. Skaftø

Det har været ualmindelig svært at indtage den borg, der i 1300-tallet blev opført på Kalø i bunden af Århus Bugt. Borgen ligger højt på en halv 500 meter ude i bugten. Kun en lang dæmning fører ud til borgen.

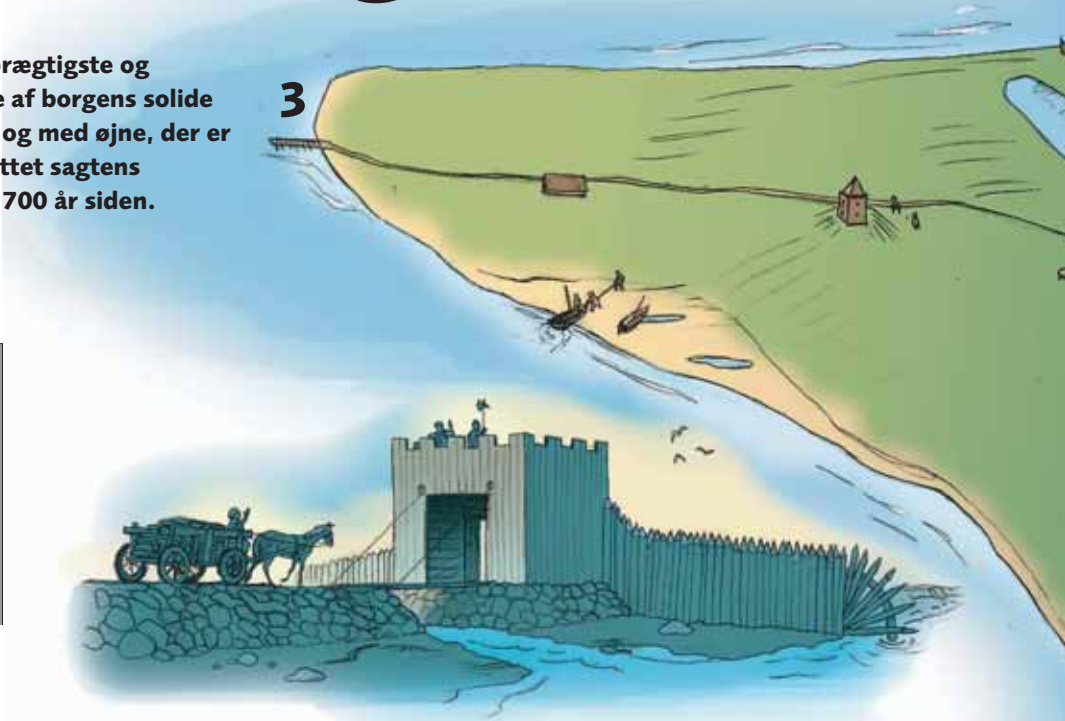
I borgens velmagtsdage har mange hundrede mennesker haft deres gang derude. Ud over svendene eller ridderne har der på borgen været håndværkere som eksempelvis en smed, en armbrøstmager og en falkoner. Derudover har der været alle tjenestefolkene og alle de stakkels bønder, der blev tvunget til at arbejde på borgen og i ladegården.

I dag står kun ruinerne tilbage af dette prægtige slot. Man skal bruge fantasien rigtig godt for at forestille sig det liv, der har været på Kalø for 700 år siden. Men det er i grunden ikke svært. Man skal bare snuse lidt rundt mellem ruinerne, så kommer fortiden af sig selv galopperende op i fantasien med forestillinger om riddere i ringbrynjer og forslidte bønder, og man kan næste høre skrigene fra de stakkels kvinder, der blev underkastet pinsomme forhør i kongens fløj og siden brændt på bålet som hekse.

Arkæologer har gennem de sidste århundreder søgt at bevare og redde de stumper, der stikker op af borgens fundament, så eftertiden også kan danne sig et indtryk af, hvordan livet var på borgen. Det er en stor opgave. Vejr og vind tager hårdt på murværket. Samtidig koster det penge at have dygtige håndværkere og arkæologer til at gå og passe på ruinerne. Og der er kun én kasse til at betale for dette arbejde, nemlig statskassen.

I gamle dage ville kongen have tvangsudskrevet befolkningen til at betale skatter, så slottet kunne blive bevaret for eftertiden. Sådan er det ikke længere. Nu er det os selv, Folketinget og regeringen, der beslutter, om vi fortsat skal bruge penge på resterne af det gamle slot og værne om fortiden.

Med hjælp fra museumsinspektør Jørgen Frandsen fra Nationalmuseet har Undervisningsavisen i tekst og tegninger forsøgt at levendegøre og fortælle om den kultur, der stammer fra Kalø Slotsruin.

1 Borgen opføres

Det var kong Erik Menved, der i 1313 begyndte at opføre borgen på Kalø. I årene forinden måtte kongen nedkæmpe et stort bondeoprør i Jylland. Nu skulle der styr på de genstridige bønder og herremænd. Kongen havde brug for stærke borge, der kunne sikre hans rige og give ham magt og indtægter. Kongen byggede derfor borge rundt om i landet. En af de største og vigtigste borge var borgen på Kalø.

2 Vejen ud til borgen

En cirka 500 meter lang vej fører på en dæmning ud til borgen. Vejen er belagt med store sten, der har gjort, at det har været en noget skramlet affære at komme over dæmningen med en oksekærre. Ikke desto mindre er vejen et flot ingeniørværk. Den er den bedst bevarede vej fra middelalderen i Danmark.

3 Landgangsbroen

Man kan sejle til Kalø, men der er kun dybt nok på den sydøstlige del af næsset, hvor der har været en landgangsbro til de skibe, der skulle sejle afgrøder og skatter til kongen i København. Da borgen blev brudt ned, sejlede man også de gamle mursten ud herfra og til København.

4 Hekseprocesser

Ved siden af riddersalen lå et kammer, hvor der i 1600-tallet har været ført hekseprocesser. Dengang troede man, at der fandtes onde kræfter, der stod i ledtog med Djævelen. Ganske uskyldige kvinder kunne derfor alene på rygter og sladder blive dømt og komme under pinligt forhør. De fleste blev efterfølgende brændt som hekse på et bål.

5 Ladegårdspladsen

Til borgen hørte en ladegård, hvor køer og heste kunne staldes op. Der var også en meget stor agerumslade, hvor bønderne kunne køre ind i den ene ende for at læsse halm, korn eller hø af og ud igen ad den anden ende.

RIDDERTURNERING. Under borgens 600-års jubilæum afholdt man en ridderturnering, der blev overværet af prins Joachim.
– Foto: Ole Kjær

Danmarks bedst bevarede middelalderborg

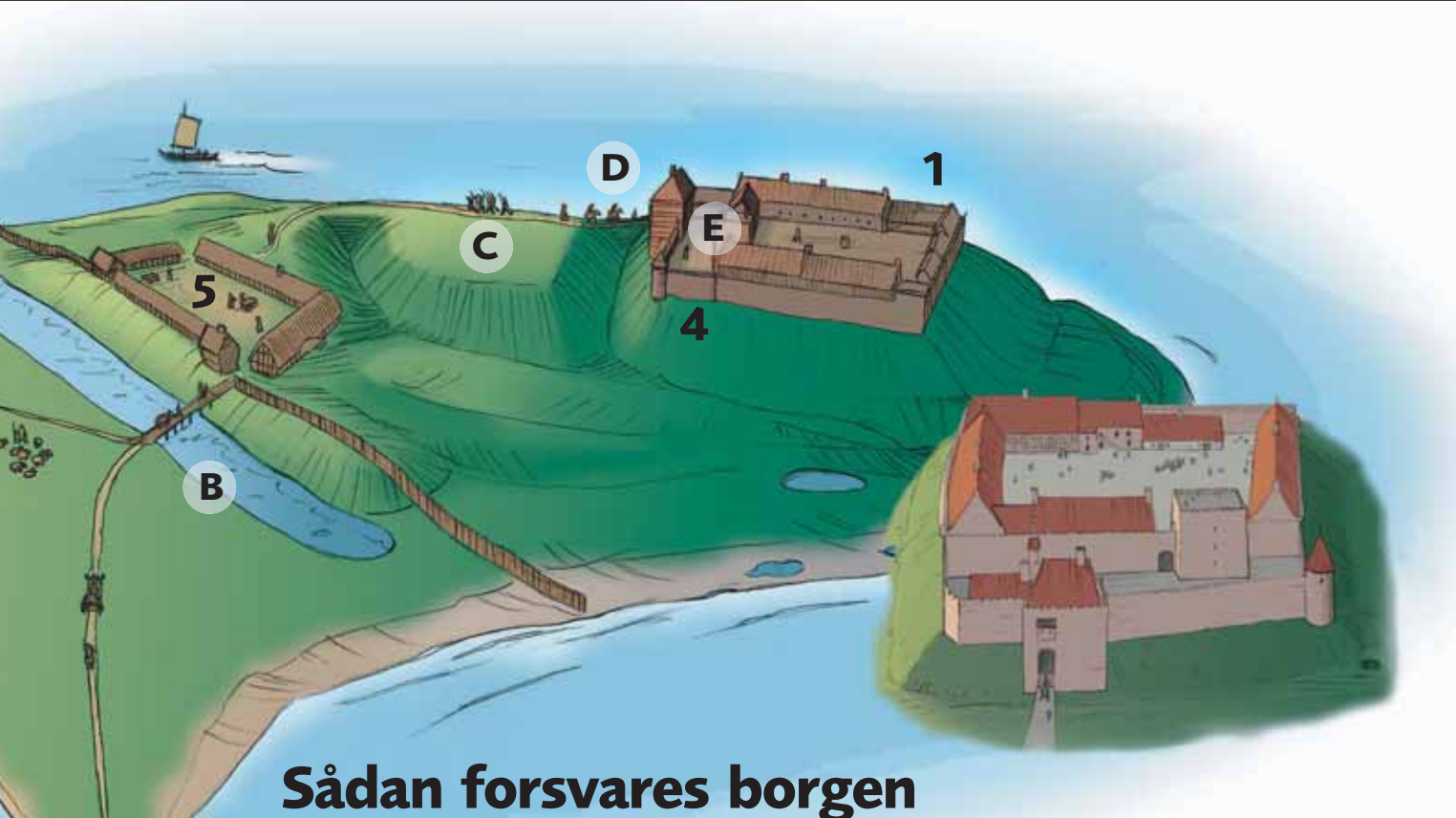
Spøttrup Borg i Salling er Danmarks bedst bevarede middelalderborg. Mirakuløst har den overlevet en omtumlet tilværelse gennem århundrederne, hvor forskellige ejere har behandlet borgen med svingende sans for det enestående sted.

Borgen giver et godt indtryk af, hvordan man i middelalderen byggede med forsvar for øje. At skabe en stærk borg var det vigtigste – om boligen var bekvem at bo i, kom i anden række. Spøttrup Borgmuseum viser, hvorledes mennesker har levet på den barske, men samtidig smukke middelalderborg.

I 2004 var det 600 år siden, at en ridder gav borgen til bispens i Viborg. Begivenheden blev fejret med besøg af prins Joachim og iværksættelse af udstillinger og en ridderturnering.

SALLING. Spøttrup Borg er opført cirka år 1500. – Foto: John Jedbo

Sådan forsvares borgen

Borgen på Kalø er bygget op, så den kan forsvares stykke for stykke. Borgens svende eller riddere kan møde fjenden allerede på dæmningen, hvor der er en vindebro (A). Herfra kan de trække sig tilbage til ladegården, der også er beskyttet af en voldgrav (B). Kan den ikke forsvares, trækker man sig op på banken foran borgen (C). Hvis den heller ikke kan forsvares,

løber alle ind i forborgen og trækker vindebroen over den dybe voldgrav op (D). Gennem et faldgitter i porten kan man hugge og stikke løs på fjenden. Hvis forborgen også falder i fjendens hænder, trækker man sig ind i selve borgen og til aller sidst op i tårnet (E). Det er kun muligt at komme ind i tårnet allerøverst oppe. Tårnet består af en tre meter

tyk mur, der kan modstå et kraftigt angreb.

Oppe i tårnet ligger store dynger af tunge sten, der sammen med kogende beg kan kastes ned i hovedet på angriberne. I tårnet kan kongen eller borgherren holde stand, til der måske kommer forstærkning og hjælp inde fra fastlandet, hvis han da ellers har venner eller allierede derinde.

Tvangsborg

Bønderne blev tvangsudskrevet til at opføre borgen i 1300-tallet. Man kalder derfor Kalø for en tvangsborg. Det har været enorme mængder af jord, der skulle flyttes. Tusinder af teglsten er blevet kørt til slottet fra tegllovene inde på fastlandet. Mange hundreder bønder må derfor have arbejdet ude på Kalø i de mindst tre år, som det tog at bygge borgen. Det siger sig selv, hvilket enormt slid der har været tale om.

Borgens endeligt

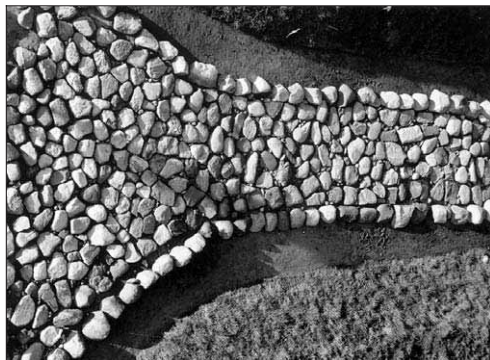
I 1660 var borgen så faldefærdig og forældet, at den blev rømmet. Svenske soldater, der i 1643-45 besatte og hærgede Danmark, havde haft tropper på borgen. Svenskerne havde hevet alle døre og vinduer ud og brugt træet til at fyre op med.

Tiden var også gledet fra de gamle borge. Med krudtet kom kanoner og granater, der godt kunne smadre gamle tårnmure. I stedet for murværk var der nu i stedet brug for jordvolde, der kunne opsuge kanonkuglerne.

Slottet blev revet ned i 1672 og materialerne sejlet til København, hvor de er blevet genbrugt til bygningen af Charlottenborg ved Kongens Nytorv.

Oldtidsvej

En professionelt anlagt vej. Broskovvejen er den flotteste 'romervej' i Danmark. Stenene er lagt meget præcist, så de passer ind i hinanden. Og i dag, næsten 2000 år efter at den blev konstrueret, ligger den stadig, imponerende og velbevaret, midt i vadestedet. – Foto: Nationalmuseet

Middelaldervej

Mange middelalderveje var endnu kun spor i jorden. Men stadig flere blev stenbelagte. Her middelaldervejen, der drejer ind på oldtidsvejen ved Broskov. Den er ikke nær så sirligt udført som den ældre romervej, men kan tåle en del slid. Vejen kan dateres ud fra hestesko, der er fundet mellem stenene. – Foto: Nationalmuseet

Hulvej

En hulvej er dannet ved, at mennesker gennem århundreder har færdes i et bestemt spor op ad en bakke. Efterhånden har hjulene ædt sig ned i bakken, og sporene er slidt så hule og dybe, at de er blevet vanskelige at færdes i. Så har man 'bare' kørt ved siden af og derved lavet et nyt hult spor.

ÆLDRE VEJSTYKKE. Dette er en af hulvejene ved Broskov, som fortsætter vejen over vadestedet. – Foto: Morten Langkilde

Fra hulvej til motorvej

I Danmark har vi mange gamle veje, der har været brugt fra oldtiden til i dag. De ligger der endnu i landskabet. Nogle veje benyttes ikke mere og er næsten forsvundet, mens andre er blevet asfalteret, så folk hurtigt kan komme frem i deres biler.

TRAFIKKNUDEPUNKT. Ådalen ved Broskov skærer sig igennem det idylliske landskab. I dag er vandstanden langt lavere, end den var for 2.000 år siden. Dengang var åen i dalen 12 meter bred og meget svær at komme over. – Foto: Bjarne Kleis / Sydsjællands Museum

Af Hanne Guldberg Mikkelsen

Vinden tager nogle lange ture hen over de nøgne marker. Det er en bidende kold vinterdag. Solen brænder stor på himlen. Vandet over vadestedet i den gamle ådal står højt. En svane sejler dovent rundt mellem nogle siv og betragter den lille gruppe mennesker på ådalens skrænt. Hvordan skal vi klare os over på den anden side?

»Ræk mig din hånd, så jeg kan støtte dig«, siger manden, der går forrest, og holder en hjælpende hånd ud. »Spring! Hurtigt!«, fortsætter han, der allerede er tørskoet i land.

Jeg rækker ud, tager tilløb, sætter af. Hånden glider i hans. Den høje mand står et øjeblik bomstille, men så mister han balancen, vakler, og med et dunk og et enormt plask lander han med alt sit udstyr i det mudrede vand. Oven på det gamle vadested.

Fotografen, der har taget billedet til denne artikel, er blevet gennemblødt til skindet. Bukser, trøje, jakke, strømper. Alt er vådt, men

han er uskadt. Et minut senere står vi og hælder vand ud af det vandtætte batteri til kameraet. Og af ham. Vi redder os over på den anden side af det oversvømmede vadested, kigger på hulveje og ser på landskabet, som det så ud i jernalderen. Det bliver en kold omgang, særlig for fotografen.

Historien om at gå i vandet ved vadestedet har sikkert udspillet sig utallige gange i fortiden. Men sådan var det. Det var med fare for livet, når man nogle gange skulle

krydse de hvirvlende strømme. I middelalderen sagde man, at Åmanden krævede et offer hvert år

... Den gamle vej over vadestedet ligger ved Broskov på Sydsjælland. Her er mægtigt idyllisk. Det kunne godt ligne et uberørt jernalderlandskab. En fugl skratter hæst og flyver op.

I dag er åen, der fredeligt klukker gennem dalen, ganske smal. Ikke meget mere end et par meter. Og vadestedet står bare under en halv meter vand. Så der var ingen fare for, at fotografen skulle drukne. Sådan som flere gjorde i fortiden, når de forsøgte at komme over.

»Landskabet dengang var nemlig helt anderledes end nu. Hvis man stiller sig ved en vej i det danske landskab i dag og lukker sine øjne og forestiller sig, at man med en tidsmaskine bliver ført tilbage til oldtiden, ja, så ville man slet ikke kunne genkende stedet, når man igen åbnede øjnene. Vejen ligger måske et helt andet sted og går i en helt anden retning«, fortæller Jette Bang fra Kulturarvsstyrelsen, der er taget med Undervisningsavisen

ud for at fortælle om vadestedet ved Broskov.

Den druknede

Med Broskovvejen befinder vi os i jernalderen, nærmere bestemt omkring år 300 år e.Kr. Da blev den bygget. Dengang var naturen vild og voldsom, og meget af jorden lå udyrket hen. Her var mægtige, dybe skove af knudrede egetræer, hvor hjorte og vildsvin strejfedes om. Man kunne risikere at møde ulve. I det åbne landskab var der store heder og områder med vandløb og moser, der var svære at passere.

I dag ser man tydeligt ådalen ved Broskov. Hvordan de brede vandmasser har kilet sig ind mellem bakkerne. 'Åen' har været omkring

12 meter bred dengang. Snarere en flod. Og dyb. I hvert fald dyb nok til, at man kunne drukne. Da vejen blev udgravet af arkæologer, fandt de forskellige ting. For eksempel en ravperle og et par spydspidser af jern. Blandt andet på grund af dem ved vi, hvornår vejen er bygget. Der lå også noget af et kranium fra et menneske. Måske fra en person, der har forsøgt at komme over den rivende strøm – og som er blevet revet med og druknet. Men der kan også have været tale om et overfald. Vadesteder og veje var farlige steder, hvor røvere – stimænd – lurrede og overfaldt fredelige rejsende.

Den gamle romervej

Egnen omkring Broskov var for

Kongeveje

Fra 1500-tallet bliver Danmarks kongemagt stærkere. Og der kommer en "regering" af embedsmænd, som skal holde skarpt opsyn med landet og sørge for at inddrive skatter og holde ro og orden.

Kongen og hans mænd får brug for ordentlige veje. Så nu anlægges de såkaldte kongeveje, hvor kun majestæten og hans hof må køre. Langs nogle af kongevejene blev der fra 1500-tallet opsat milepæle med forskellige afstande (en mil svarede til ca. 7,5 kilometer).

VEJHISTORIE. Her en milepæl fra Fredensborgegnen i Nordsjælland med monogram fra Frederik 4. (1699-1730).
– Foto: John Jedbo

Motorvej

En del af kongevejene indgår i det moderne vejnet. For eksempel Gl. Kongevej eller den kongevej, der går fra København helt op til Fredensborg Slot. Men ellers er det mere reglen, at vore tider bygger og går deres egne (motor)veje. Vejene lægges ud fra tanker om, at trafikken skal glide hurtigt og sikkert.

LYNGBY MOTORVEJEN. Myldretid skaber trafikpropper på de moderne veje.
– Foto: Michael Mottlau

Rejse i Jylland i år 1070

»Jylland er knap nok dyrket nogen steder og er dårligt egnet til menneskelig bosættelse. Men man kan rejse igennem det. Hvis man rejser fra Aalborg til Slesvig i lige linje, har man fem eller syv dagsrejser«.

Adam af Bremen, tysk histo-

rieskriver og biskop, skrev sådan cirka år 1070.

Slesvig til Aalborg er en strækning på lidt over 300 km. Og det har sikkert været noget af det hurtigste, man kunne bevæge sig. Altså omkring 50 kilometer om dagen.

Hjul og hærvej

Danmark har som nævnt mange 'rester' af gamle veje rundt om i landskabet. Nogle er fredede, men de fleste er det ikke. De allerældste er omkring 5.000 år gamle – fra begyndelsen af bondestenalderen.

Nu var menneskene ikke længere kun jægere, der flyttede sig rundt efter vildtet. De begyndte også at dyrke jorden og slog sig ned i landsbyer, og så havde de brug for at bevæge sig på de samme strækninger igen og igen. For eksempel fra én landsby til en anden for at handle. Eller ud til gravhøjene for at ofre til forfædrene. Man fik også køretøjer. Tunge kærre med hjul. Arkæologer har fundet enkelte hjul – nogle store runde træskiver, helt massive, uden eger. Men sikken en lettelse. Nu kunne korn og sten for eksempel blive transporteret på vogne. Typisk blev disse vogne trukket af okser. Menneskene selv gik meget.

En af Danmarks ældste og mest imponerende veje er Hærvejen, der går ned midt igennem Jylland. Den har været i brug siden oldtiden som rejsevej og eksportvej. For 500 år siden trak studehandlerne deres kvæg, okser og får fra Jyllands heder og videre ned i Europa. Omkring 50.000 okser om året blev drevet ad hærvejen i 1600-tallet.

Det var også ad hærvejen, at høvedingens og kongens hære marcherede, når de skulle underlægge sig dette uvejsomme landskab.

Opgave

Find gamle veje!

Findes der oldtidsveje i jeres område? Hulveje? Middelalderveje? Kongeveje?

Find et ca. 100 år gammelt kort over din by. Sammenlign med et kort fra i dag. Er der forskel på vejforingen dengang og nu? Hvilke veje er de samme, hvilke veje har et nyt forløb? Overvej hvorfor?

Internet

www.kuas.dk
Kulturarvsstyrelsen har registre over fortidsminder. Her kan I også finde gamle veje. Kig også her: www.haervej.dk.

små 2.000 år siden meget vigtig. I nærheden af vejen er spor efter de mennesker og landsbyer, som dengang befolkede området. Flere grave viser, at her boede mennesker af en vis betydning.

I gravene er blandt andet fundet kar, en si og en øse af bronze, som man brugte ved vindriking. Vinen må være kommet fra romerriget – ligesom teknikken med brolægning på vejen. Det antikke romerrige var langt forud for de barske nordlige egne, både når det gjaldt veje og vin ...

Broskovvejen – eller vadestedet – er anlagt præcis som en romervej. Vejene i oldtiden var nemlig normalt ikke brolagte. Kun hvor man skulle over en å, eller hvor det var mudret. Her kunne man eventuelt

lægge nogle grene og fylde op med sand. Broskovvejen er anderledes. Vejens sten er omhyggeligt udvalgt og passet til, så de sidder tæt sammen. Der er to lag oven på hinanden på det dybeste sted. Ind mellem de store sten er der nogle steder kilet mindre ind. I kanten langs vejen ligger større vadesten. Det er meget flot arbejde, og muligvis har de rige mennesker fra egnen lige haft en romersk vejlægger til at lave den.

Der findes også en anden vej over vadestedet. Den er fra middelalderen, fra 1300-tallet. Altså 1.000 år yngre. Den kommer mod vadestedet fra en anden retning og slutter sig til den romerske. Den fra middelalderen er mere enkel. Her virker det, som om man bare har

hældt en bunke tilfældige sten ned mellem kantstenene.

Bag broskovvejen ligger en lang bakke, som er den ene af ådalens sider. På bakken er en lille skov, Storkeskoven. Op igennem skoven, fra der hvor romervejen slutter, føres vejen videre. Men nu er den ikke brolagt længere. Nu er det bare en såkaldt hulvej, der her ved Broskov deler sig i tre retninger. Mange dybe spor, hvor mennesker, heste og køretøjer har pløjet sig ind gennem skrænterne. Man kørte i den rene jord, og når den blev for supet eller opkørt, kørte man bare lidt ved siden af sporet og lavede et nyt. På den måde kan man tit se en hel række spor lige ved siden af hinanden i landskabet. Det er en gammel vej – eller veje.

**MAGTENS
MÆND.**

Kvinder og børn var tilskuere og tilhørere på afstand, når bønderne mødtes på bystævnet og drøftede landsbyens ve og vel. – Illustration: Tune Landboskole

Magtens centrum i Marslev

I gamle dage traf landsbyens største bønder vigtige beslutninger om fællesskabet på et møde i oldermandslavet. Hver mand havde sin plads markeret med en sten, hvori mandens forbogstaver var indhugget.

Sådan et bystævne var der også i Marslev. Her tog man for eksempel beslutninger om, hvornår køerne skulle på græs på overdrevet, eller prøvede at mægle, hvis der var uenighed mellem to bønder. I dag ligger bystævnet glemt og klemt mellem flere veje. Vigtige beslutninger tages nu i kommunen mange kilometer fra Marslev.

KLEMT OG GLEMT. I dag ligger det gamle bystævne midt i et vejkrøds i Marslev. Ingen bruger det mere, men alligevel er det vigtigt, at det bliver bevaret, da det fortæller os en historie om, at der var andre tider med andre skikke. – Foto: Lars Skaaning

Historie set fra oven

Af Erland Porsmose,
Kertemindeegnens Museer

I hele vor historie har danskerne jaget, dyrket jorden eller fisket i det landskab, som vi bor i nu. Landbruget har længe været af stor betydning for danskerne, og derfor har netop agerdyrkningen sat sig spor i de fleste landskaber. Hver generation overtog fra den forrige, hvad der var af bygninger, veje og marker. Man tilføjede sine egne lag i den lange ubrudte historiske fortælling, som kan læses overalt i landskabet, når først synet er indstillet på det.

Hver egnd og hver landsby har sin lange historie. Tag blot landsbyen Marslev, der ligger ved den gamle hovedlandevej mellem Odense og Nyborg. Placeringen ved landevejen gjorde, at byens stakkels borgere oplevede tropperne drage hær-gende forbi under svenskekrigene i 1658-59. Ti år efter berettede landsbyens præst sørgmodigt om 6 af byens 15 gårde, der stadig lå »af-brændte ved præstegården, som dagligen på landevejen imellem Nyborg og Odense er at se for øjne«.

En enlig døgnkiosk

Nu er hovedlandevejen for længst rettet ud og ligger en kilometer syd for landsbyen. Herfra ser man den stadig på dens lille flade bakketop med det hvide kirketårn smukt lysende ved siden af en moderne og stor blå kornsilo.

Som så mange steder kæmper man også i Marslev for at bevare landsbyen, hvilket kræver tilflyttere og dermed et stort nyt parcelhuskvarter, der strækker sig mellem landsbyen og den nuværende hovedlandevej, men der er nu noget underligt ved formen!

Bymarken omkring Marslev

Man får et bedre overblik fra luften, og herfra ser man tydeligt, at det nye parcelhuskvarter udgør en stor trekant, hvis spids rækker op til den gamle landsby, lige hvor skolen er placeret, men man ser også, at hegnskelelle hele vejen

Historien har sat sine spor i landsbyen Marslev på Fyn. Faktisk kan sporene føres helt tilbage til jernalderen, hvor bønderne begyndte at dyrke jorden i området.

rundt om landsbyen har denne form. Marslev ligger som et nav i et cykelhjul med eger strålende ud.

Den gamle bymark, der var fælles for hele landsbyen, er for 200 år siden blevet skåret ud som en stor lagkage omkring landsbykernen. Udskiftningen kalder man denne reform, hvor hver gård fik sin andel af hele bymarken samlet i et enkelt stykke.

Mange steder valgte man en stjerneudskiftning – som i Marslev – så kunne hver gård faktisk blive liggende i landsbyen, uden at man skulle tænke på at bygge nye huse og nye veje til hver udflyttet gård.

Når hegnene og markerne omkring Marslev ser sådan ud, skyldes det, at godsejerne til byens fæstegårde i 1796 valgte en stjerneudskiftning. De beslutninger, som datidens mennesker tog, er altså grunden til, at parcelhuskvarteret ligger i en underlig trekant.

Vikingerne plantede byen på kortet

Stjerneudskiftningen bød sig især til, hvor landsbyen ikke var alt for stor og lå nogenlunde midt i bymarken, der så helst måtte være af lige god frugtbarhed hele vejen rundt. Marslev opfyldte til fulde disse krav – så stjerneudskiftningen gav næsten sig selv, når landsbyens størrelse og placering blev taget i betragtning. Men hvem havde i sin tid egentlig bestemt byens placering. Det overraskende svar er: vikingetidens bønder!

Udgravninger i Marslev viser, at landsbyen blev anlagt her omkring år 1000 – altså sidst i vikingetiden –

og samtidig med at man byggede den første kirke. Men allerede da havde bymarken og dens afgrænsning ligget klar i århundreder. Igennem hele området løber en række åer, der hver for sig er blevet brugt som bymarksgrænser. Bredden på stykket mellem to åer kom så til at bestemme, hvor store marker og enge og dermed hvor mange gårde der kunne blive i hver landsby.

Da kristendommen kom til byen

En jernalderlandsby lå allerede på stedet i år 0. Dengang lå landsbyen ikke noget fast sted. Man flyttede landsbyen nogle få hundrede meter ad gangen for hver 100-200 år, men stadig inden for bymarkens grænser, hvor også flere gravpladser findes. Derfor kalder man også jernalderens landsbyer for vandrebys-er.

Omkring år 1000 kom kristendommen til landet. Der blev bygget masser af solide kirker, og kirker flytter man ikke rundt på. Boplads og gravplads smeltede sammen til kirkelandsbyen, som 'vikingerne' i Marslev altså valgte at placere i midten af den bymark, som de har dyrket og passet gennem 1.000 år. Til enhver tid havde området været kaldt for Marslev – eller hvorledes det nu har lydt i 300-tallet; derfor tog landsbyen naturligt nok dette navn.

Arven fra fortiden

Når de nye parcelhusbeboere tager på den kilometerlange vandring gennem det trekantformede kvarter, kan de altså sende en venlig tanke til jernalderbønderne. Fra dem har man i Marslev arvet afgrænsningen af bymarken og landsbyens størrelse. De kan også sende en tanke til de vikingetidsbønder, der besluttede, at landsbyen skulle ligge midt på bymarken. De kan sende en tanke til de mennesker, der vedtog stjerneudskiftningen af landsbyen i 1796, eller til den bonde, der i 1980'erne solgte sin jord. Og vi andre kan bare nikke til landskabets rigdom på kulturarv, når vi kører forbi.

En landsby

STAVKIRKE. Den første kirke i Marslev var bygget af træ og kunne have set sådan her ud, da vikingerne byggede den år 1000.

I landsbyens hjerte

Kirkegården har i 1.000 år været de dødes landsby, den hellige indviede jord, der kunne skjærme sjælene til genopstandelsens dag. Grænsen for denne særlige jord markeredes først med en grøft, og siden kom ofte et stendige til som det solide skel mellem de dødes og de levendes samfund. Diget kunne også holde dyr væk fra kirkegården.

Kirken lå som centrum på kirkegården, først en uanselig træbygning, men i 1100-1200-tallet erstattedes de vejrudsatte træbygninger alle vegne i landet af solide murede bygninger, der oftest opførtes som en udvidet skal om den gamle, så det hellige, oprindeligt indviede altersted kunne bevares.

MARSLEV KIRKE. Kirken ligger i dag, hvor de gamle vikinger placerede den for 1.000 år siden. – Foto: Lars Skaaning

gennem tiderne

Tegningerne viser, hvordan landsbyen Marslev på Fyn så ud omkring år 100, år 1000 og i 1796. På luftfotoet ses landsbyen, som den ser ud i dag.

ÅR 100. Omkring år 100 har der ligget en jernalderlandsby ved Marslev. Byen bestod af nogle få langhuse beskyttet bag et pæleværk. Man flyttede landsbyen nogle få hundrede meter ad gangen for hver 100-200 år; derfor kalder man også jernaldertidens landsbyer for vandrebyer.

ÅR 1.000. Omkring år 1000 kommer kristendommen til Danmark. De kristnede vikinger beslutter, at der skal bygges en kirke. Kirken er en lille beskeden træbygning med et hegn omkring. Den ligger midt i tegningen. Med kristendommen og kirkerne var det også slut med vandrebyerne. Kirken blev centrum i byen. Kirken og byen fik en plads i den bymark, som havde hørt til Marslev i 1.000 år. Til enhver tid havde området været kaldt for Marslev; derfor tog landsbyen naturligt nok dette navn.

ÅR 1796. Den gamle bymark, der var fælles for hele landsbyen, blev ved de store landboreformer for 200 år siden skåret ud som en stor lagkage omkring landsbyen. Man kalder denne reform for udskiftningen, hvor hver gård fik sin andel af hele bymarken samlet i et enkelt stykke. Mange steder valgte man en stjerneudskiftning – som i Marslev – så kunne hver gård faktisk blive liggende i landsbyen, uden at man skulle tænke på nybyggeri og på at anlægge nye veje til hver udflyttet gård.

DET GAMLE MARSLEV. I dette udsnit ses den ældste del af Marslev med kirken i centrum. I gennem 1.000 år har kirken været placeret på den lille bakketop, hvor de fynske vikinger valgte at bygge den første kirke. – Foto: Hans Nørremose, fotoflyveren.dk

ÅR 2005. På dette luftfoto kan man stadig se de gamle skel fra udskiftningen mellem hvert enkelt landbrugsområde ved Marslev. Skellene er mere end 200 år gamle. Det nye parcelhusområde er bygget på en grund, der er solgt af en af landsbyens landmænd. Grunden holder samme form som for 200 år siden; derfor har det nye parcelhusområde ved Marslev en underlig slipseform. Kirken, dammen og det gamle bystævne ses stadig midt i byen. – Foto: Hans Nørremose, fotoflyveren.dk

Haderslev by

Haderslev ligger i Sønderjylland inderst i bunden af Haderslev Fjord. Byen er opstået her, fordi man kunne sejle med skibe helt ind i bunden af fjorden, hvor det samtidig var let at komme over det vandløb, der lå her. Byen blev derfor et naturligt centrum for handel.

Det var også naturligt, at en af 1500-tallets hertuger – hertug Hans – slog sig ned her og byggede et imponerende slot. Slottet brændte i 1644 og blev aldrig genopført.

Haderslev er også i dag handelscentrum for et stort område. Den er mere en handelsby end en industriby, selv om der i de senere år er kommet mere industri til byen. Haderslev by har i dag cirka 20.000 indbyggere.

I FORTIDENS SPOR.

Selv om det store flotte gamle slot ikke længere findes i Haderslev, findes der stadig spor efter det i byen. Flere huse er eksempelvis opført til slottets personale.

På togt tilbage i historien

Hvis man kigger godt efter, kan man i alle byer og huse se spor af fortiden og af det liv, der blev levet for mange hundreder af år siden.

Museumspædagog Anker Thygesen tog Undervisningsavisen med på en historisk bytur i Haderslev.

Tekst og fotos: Ulrik T. Skafte

En bonde forsøger med et spand heste og en hjulkærre med kål at sno sig gennem mængden af borgere og bønder i tunge vadmelskøfter på Haderslev Torv. Hestene er sølet ind i mudder til langt op ad haserne. Bonden er kommet ind gennem Sønderport sydfra over Sønderbro, hvor overkørslen ved vandmøllen er oversvømmet og vanskelig at passere.

Ved synet af hestene trækker et par fornemme fruentimmer i farvestrålende kjoler sig skyndsomt ind mellem et par boder, så deres kjoler ikke snaves til. Bonden forsøger at holde afstand til kvinderne og kommer for tæt på en uldkræmmeres bod. Et par af kræmmerens kurve vælter ned i sølet på torvet.

»Pas dog på, din nidding«, skriger kræmmeren og klasker sin flade hånd i skankerne på en af hestene, der forskrækket stejler og hopper frem mod boden, hvor fruentimmerne gemmer sig. I næste nu vælter boden og skubber de trinde kvinder ned i en mudret suppe af hestepærrer, affald og jord ...

Sådan en scene kunne meget vel have udspillet sig en regnvåd novemberdag i 1682 på Haderslev Torv, men det er svært at forestille sig, som man står der midt på torvet en kold decemberdag i 2004 med udsigt til en lastvogn med Tuborg Øl, en skrigrød TDC telefonboks, moderne butiksfacader og restauranter.

Nyt og gammelt

Vi tænker ikke over det, men mange bymidter i danske by-

er har en historie, der rækker helt tilbage til middelalderen. Det gælder især landets købstæder. Hvis man har øjnene med sig og lidt forstand på historie, kan man i hver eneste by i landet få øje på bygninger, genstande eller detaljer, der fortæller, at byen har haft en fortid med sit helt eget liv.

Nogle byer har haft travlt med at få ryddet alt det gamle skidt og alle de gamle bygninger af vejen, så der kunne bygges nyt og gøres plads til det moderne liv med biler og storcentre. Andre byer har været mere forsigtige og passet på deres gamle huse. Det gælder for eksempel i Haderslev. Her står masser af gamle huse med en historie, der rækker flere århundreder tilbage.

»Her i byen har man været meget hensynsfulde, når det gælder den gamle bymidte. Kommunen har en politik, når det gælder skiltning og facademaling, som man henstiller til, at borgerne følger. Kommunen er også aktivt gået ind i arbejdet med restaurering af gamle huse«,

fortæller museumspædagog Anker Thygesen fra Haderslev Museum.

Historien om motortrafikvejen

Det har dog ikke altid været sådan. I 1960'erne var der planer om, at en motortrafikvej skulle føres direkte gennem den gamle bydel med flere huse fra 1500-tallet. Flere af de unikke gamle huse, der i dag er velbesøgte turistmål og Haderslevs stolthed, skulle have været revet ned.

»Men folk kom op på mærkerne og protesterede. Man fik lavet en forening til bevarelse af gamle huse, og i dag samarbejder borgerne og kommunen fint om at bevare byens gamle huse«, fortæller Anker Thygesen.

Hvad skal vi med det gamle skidt?

Når man sådan står i den gamle snævre bydel på torvet i Haderslev, der sætter en stor prop for trafikken midt i byen, kan man godt fristes til at spørge en museumsmand som Anker Thygesen om, hvorfor man egentlig skal bevare det gamle skidt.

»Jo, man kan bedre forstå sin egen tid, når man kender fortiden. På den måde kan vi lettere forstå os selv og dermed også forstå, hvad det er, vi kommer fra. Personlig ville jeg føle mig lidt fortabt, hvis jeg ikke selv vidste, hvor jeg kommer fra. Når man kender fortiden, passer man nok bedre på sine omgivelser. Og når man gør det, passer man også på fremtiden og sørger for, at der er et godt rum at leve i for fremtidens borgere«, mener Anker Thygesen, der naturligvis også synes, at de gamle huse er smukke at kigge på.

TORVET ANNO 2004. To smukke gamle 1600-tals huse knejser ud mod torvepladsen i Haderslev. I dag giver pladsen plads til trafik, cykel- og knallertparkering og nogle moderne skulpturer. Om sommeren er her caféliv med udendørs servering, men ellers er der ingen handel på torvet mere.

Byen med de mange broer

Købstaden Haderslev er opstået fra midten af 1100-tallet på en sandbanke midt i en dal. På grund af sandbanken var det let at komme over åen netop her, og derfor opstod byen. Siden 1400-tallet har Haderslev derfor haft en bro i sit byvåben.

I Haderslev fandtes omkring år 1500 mindst otte broer, der førte over vandløb. Heraf lå de tre på hovedveje ind til byen. Disse broer lå lige uden for byens tre byporte. Flere steder i byen fandtes voldgrave. Nogle af dem var brede, dybe og gravede kanaler. Den største var op til 20 meter bred og 6-7 meter dyb.

Med de mange broer, der også dengang var imponerende bygningsværker, er det naturligt, at Haderslev beholdt 'broen' som sit vartegn.

VADESTED.

Haderslev opstod i bunden af fjorden, hvor det var lettest at komme over med heste og kærre.

FIRE SOLDATER DØDE HER. 9. april 1940 tidligt om morgenen kom en tysk kolonne kørende ad Sønderbro ind mod Haderslev. Tyskerne var på vej ind i Danmark for at besætte landet. Ordren om at overgive sig nåede først de danske soldater senere på formiddagen. Dengang gik der en jernbanelinje tæt ved Slotsvandmøllen. Soldaterne tog stilling her og skød mod tyskerne i ly af tipvogne, der var kørt tværs over vejen. Med en primitiv kanon fik de sat en tysk kampvogn ud af spillet, inden overmagten blev for stor. Fire danske soldater døde i Haderslev den morgen.

SLOTSGADE 20. Dette hus er opført i 1578 af skiferdækker Philip af Neuss. Det er et fantastisk hus, men det blev faktisk dødsdømt i 1960'erne, da kommunen ville lægge en motorvej gennem det gamle kvarter. Heldigvis blev planerne forpurret, og det blev besluttet, at huset skulle restaureres. Da håndværkerne i 1976 gik i gang, gjorde de et sensationelt fund. Under mange lag tapet dukkede en række enestående og meget velbevarede vægmalerier op fra 1600-tallet. Nu er de reddet for eftertiden, og huset er offentligt tilgængeligt som hjemsted for Ehlers lertøjssamling.

TORVET ANNO 1600. I 1600-tallet var torvet fuldt af handlende og håndværkere. Haderslev lå godt og var med havnen og de gode vejforbindelser til Ribe, Aabenraa og Kolding et stærkt handelscentrum. Det gav liv og aktivitet på torvet, som da denne bonde kommer galt af sted med sit hesteforspand.

DET GAMLE STORMAGASIN. Selv om denne bygning med Merlin og Intersport er forholdsvis ny, fortæller den dog en historie. Under anden verdenskrig i 1941 sprængte tyskerne nemlig det stormagasin i luften, der lå her. Der opstod et gabende hul i rækken af huse. Efter krigen byggede man en splinterny og moderne bygning, der i stil lignede de rigtige stormagasiner i København og Århus. Bygningen har gennem årene slået en del revner. Revnerne opstår, fordi noget af bygningen ligger oven på den gamle voldgrav. Bygningen synker derfor langsomt ned i grunden.

HESTEVENDEPLADSEN. I 1500-tallet byggede man købmændsgårde, så man kunne komme ind i gårdene og vende med vogn og hesteforspand. Husene er derfor bredest ud mod gaden og snævrer så ind et for et. Nede for enden er gårdspladsen så bred, at hestene kan vende og komme ud igen med vognen, når varerne er afleveret.

En velbevaret by

► Haderslev by, som den så ud i 1585. Gadenettet i den gamle bykerne har stort set ikke ændret sig. Man kan i dag se, at vandmøllen, domkirken og den gamle latinske skole ligger, hvor de altid har ligget. Den gade, der hedder 'Gravene' hedder naturligvis sådan, fordi den ligger oven på den gamle voldgrav. Slottet eller borgen, der var meget stor, findes ikke mere. Det blev revet ned i 1600-tallet, og stenene blev brugt i bygningsværker i København.

Fra grav til udstillingsmontre

Et gammelt sværd blev fundet i en gravhøj. Se her, hvad der skete, før sværdet blev udstillet på museet.

Af Hanne Guldberg Mikkelsen

1. Engang lå her flere gravhøje. Før der skal bygges en række nye huse på marken, undersøger arkæologerne, hvad der er under mulden. En gravemaskine skraber de første lag jord af.

2. Arkæologerne har nået det lag, hvor der ligger grave fra bronzealderen. Stenene her er en slags ydre kister. Indeni lå kister af egetræ – de er rådnet væk for længst. Nu graves der forsigtigt. Med skovl, spade og derefter specielle graveskeer.

Hvad sker der på museet?

Det er ikke tilfældigt, hvad der havner på en udstilling i et museum. Der ligger meget arbejde og mange tanker bag, inden tingene står fremme og kan ses af museets gæster. Undervisningsavisen har besøgt Horsens Museum.

Af Hanne Guldberg Mikkelsen

I 1987 blev Birger konfirmeret. Birger havde nok ikke forestillet sig, at festen skulle ende på museum bare 20 år senere. Men sådan er det.

Vi er på Horsens Museum. Et bymuseum, som man finder lignende af mange steder i landet. Din egn og by har formentlig også et. I et af rummene roder det voldsomt. »Pas på malerbøtterne!«, siger Anders Horsbøl sNielsen, mens vi skrår over en afspærring. Anders er museumsinspektør og arkæolog ved museet. Rundt i rummet står også stiger, ruller med plastik og et mylder af træplader. Vi er nemlig i en udstilling, der er under opbygning. Den handler om konfirmation. Birgers konfirmation fra 1987 er udstillet i den eneste montre, der endnu er færdig. Her er bordkort og telegrammer, sange og sangskjule-re fra den store dag. En sangskjuler forestiller en 20 år gammel computer. Nu er den lidt kikset, engang har den været rigtig sej.

De fleste museer har både faste udstillinger og nogle, som de skifter ud. Der er derfor altid nye ting at se på museet. Om en måned er udstillingen om konfirmation klar.

Så går vi videre op til 1. sal, hvor der er tæk på tingene. Her er legetøjsrummene.

»Den lyseblå borg her«, siger arkæologen Anders og viser en kulisse frem »... er drengelegetøj«. Ingen mp3 eller PlayStation, men le-

go i træ for eksempel. De allerførste klodser fra 1940'erne. »Og pigerne har fået et slot«, fortsætter Anders. Det lyserde torneroseslot myldrer selvfølgelig med alle mulige skønne dukker og dukkehuse, småbitte grydesæt og lignende.

Klæd dig ud i fortidens kjoler

Ved siden af slot og borg er en afdeling, hvor man må prøve. Sådan er det på mange museer i dag. Man må jo ikke pille ved de udstillede ting. Til gengæld kan man få lysten styret og klæde sig ud som fortidens fine damer eller elegante herrer med tøj fra udklædningskabet – eller prøve andet legetøj.

Ligesom på mange andre museer er her også en sal, der handler om det lokale. 'Krøniken' kalder Horsens Museum byhistorien. Vi følger en enkelt slægt. Der er mange gamle fotografier, hvor man måske kan finde billeder af sin egen familie eller det sted, man bor i dag, og se, hvordan det så ud engang, og hvordan det har forandret sig til nu.

Farverig fortid

Oldtidens stenalder og bronzealderen har fået et rum for sig. Anders Horsbøl Nielsen indrettede det for to år siden. Dengang var det hele hvidt og oplyst af ubehagelige lystofrør.

I dag er rummet blå, grønt og gult og orange-rødt. De gamle montre – det vil sige høje 'udstillingskabe' med glas – er fyldt nærmest til bristepunktet med knogler, knive, stenøkser, sværd og smukke

TRÆK I FORTIDENS DRAGTER. Mange museer har en afdeling, hvor man kan lege med fortiden. For eksempel prøve de dragter, som vores bedste- og oldeforældre gik i. Eller lege med (kopier af) det legetøj, man havde engang. – Foto: Rasmus Baaner

SANGSKJULER. Denne fantastiske computer var sangskjuler, da Birger blev konfirmeret i 1987 ... Nu er den kommet på udstilling på Horsens Museum. – Foto: Rasmus Baaner

ravklumper. Det er fund fra grave og gemmer i jorden.

Men hvorfor nu alle de farver?

»Jo, den blå farve her ...«, Anders peger på baggrunden for pilespidser, fiskekroge og lignende. »... er fund fra jægerstenalderen. Dengang var havet og fiskeriet meget vigtigt. Menneskene var jægere og

samlere. Og den grønne farve ...«, vi bevæger os videre til næste montre, »... den betyder marker og skov. For nu er vi i bondestenalderen. Nu har menneskene slået sig fast ned og er begyndt at dyrke korn og grønt selv – frem for mest at drage rundt som nomader og leve af jagt og fiskeri. Den gule farve

viser, at vi nu er i bronzealderen. Solen var vigtig, den blev tilbedt. Menneskene lavede de flotte spiralformede mønstre, der jo også er sol-symboler. Måske ser udstillingen her lidt gammeldags ud«, smiler Anders. »Men jeg kan nu godt lide, at man ser mange genstande, når man går på museum. Både de flotte

3. De første spor af metalfund dukker op – det er bare noget grønt ir i jorden. Umuligt at se, hvad det har været. Herfra arbejdes der med at børste og pensle jorden væk. Intet må ødelægges. Jorden med det grønne ir skæres ud i en klump og støttes med gipsgaze.

4. Fundet fra gravene var et bronzesværd. Men de forskellige dele lå spredt. Konservatoren samler det ligesom et puslespil.

5. Sværdet sættes op på en baggrund af voks, der holder det sammen og støtter det. Voksen er indfarvet i samme farve som den væg, sværdet skal placeres op ad. Så lægger man ikke så meget mærke til den moderne konservering. Klar til udstilling!

FOTOS: VEJLE AMTS KONSERVERINGSVÆRKSTED

KONFIRMATION. Der skal tænkes over en udstilling, længe før den sættes op: Hvad skal med? Hvad fortæller den bedste historie? Hvad har museet selv i depot? Hvad skal eventuelt lånes? Er der genstande, som skal en tur om konservatoren og sættes i stand først? Konfirmationstingene her er klar til montren. – Foto: Rasmus Baaner

økser, men også dem, der er lidt mere skæve. På den måde får man et billede af, hvor mangfoldig fortiden var ...«.

Gamle ting i nye bygninger

Et museum udstiller kun en lille del af de sager, det ejer. Flere af Horsens Museums genstande ligger i magasin i Vejle. Vi må en tur til Vejle for at høre, hvad de gør for museerne.

»Vi har her et nybygget sted, hvor vi kan tage os bedre af de gamle sager, end de fleste museer kan«, fortæller konservator Lise Røder Knudsen. Hun er stolt af Vejle Amts konserveringsværksted, som hun har været med til at starte. Det ligger uden for Vejle, midt på en mark. Bygningerne er supermoderne grå betonmure, store glasparker og en lukket magasinbygning.

»Gamle genstande skal have nye bygninger med moderne teknik og et tilpasset klima«, forklarer konservatoren, mens hun viser rundt. »Der er mange farer, der truer de gamle ting. Både tøj, tapeter og andre slags stof. Træ, malerier og me-

tal er også i fare, hvis det ikke opbevares ordentligt. Først og fremmest er der insekter, der kan gå i det. Borebiller, for eksempel, kan gnaske så meget i træ, at det smuldrer fuldstændigt. Og møl kan æde fine gamle silkesager. Ligesom for meget fugt er rigtig dårligt og nedbryder tingene.

Genstande fra fortiden vil vi jo gerne bevare, så folk om 100 og 200 år også kan se dem. Når vi har konserveret dem, skal de opbevares rigtigt. Temperaturen skal være rigtig, og fugtigheden i luften skal også være konstant. Det er nogle af de ting, vi har tænkt meget over, da denne bygning blev opført. Den er opført specielt til at opbevare genstande fra fortiden. Og museerne kommer så her til os og henter deres ting, når de har brug for dem. På den måde bliver tingene behandlet af eksperter og opbevaret efter de bedste og nyeste metoder i de mest moderne rum. Så har vi de bedste muligheder for, at de også vil kunne ses af vores børn, børnebørn og tip-tip ...«, slutter Lise Røder Knudsen.

DANEFÆ OG DANEKRAÆ. Mange af de metalting, der findes i jorden – eksempelvis mønter – er danefæ. Sjældne forsteninger, som man finder i jorden, kalder man danekræ. Uanset om der er tale om danefæ eller danekræ, skal de afleveres på nærmeste museum, hvis man har en fornemmelse af, at der er tale om et sjældent eller særligt fund. – Foto: Jacob Ehrbahn

Dine fund og danefæ

Museer har allerede mange ting fra oldtid og middelalder. Hvis du finder en pilespid i flint eller lignende, behøver du altså ikke at aflevere den. Men du er altid velkommen til at lade dit eget museum se på dine ting. De vil blandt andet kunne sige, hvor gamle tingene er.

Enkelte ting er dog meget sjældne og kostbare. For eksempel metalting – guld, sølv, bronze. Eller genstande med skrift og indridsede mønstre. Måske er de så specielle, at museet gerne vil have dem. Så taler man om danefæ. Danefæ har man pligt til at aflevere. For eksempel en mønt fra vikingetiden. Eller en hjorteknogle med mønstre i fra oldtiden. Når man afleverer danefæ, får man dusør ... Husk at notere, præcis hvor du har fundet tingene.

KONFIRMATIONSMODE. Konfirmander på udstilling – som store fotostater. Horsens Museum er ved at gøre klar til udstilling om de unges store fest. Moden afspejler sig tydeligt i konfirmationskjolerne. – Foto: Rasmus Baaner

Opgave

Lav et museum!

Gør som et museum: Lav en udstilling. For eksempel over jeres skole. På pulterum og depoter er der som regel gamle udstoppede dyr, plancher, bøger, kort m.m.

Fortæl skolens historie for resten af eleverne ved hjælp af disse.

Diskuter, hvilke genstande der skal med i udstillingen, og begrund jeres udvælgelse. Overvej, hvordan I bedst får tingene til at fortælle 'en historie' om skolen.

Internet

www.dmol.dk

På Danske Museer Online kan man besøge en stor del af landets museer. Publikum inviteres ind i museernes samlinger, og der fortælles historier om hver enkelt ting, som vises. Der kan både søges efter emner og efter praktiske oplysninger om de enkelte museer.

undervisningsavisen

POLITIKEN & GYLDENDAL

SERIEN AF UNDERVISNINGSAVISER

■ gamle dage 5.-7. klasse i historie og dansk

Om kulturarv, historie, borge, slotte, landsbyer, fortidsminder og gamle dage.

■ kulturarv 8.-10. klasse, ungdomsuddannelserne og VUC i historie og dansk

Om danskerne historie, fortidsminder, fredning, bygningshistorie, kulturhistorie og gamle dage

■ terror Historie og samfundsfag fra 8. klasse, ungdomsuddannelserne og VUC

Om terror, terrorismens historie, interview med instruktør af unge selvmordsbombere i Palæstina, Blekingegade-banden og unge meninger om terror i Danmark og Palæstina.

■ krop Dansk, sundheds- og seksual- undervisning, biologi og familiekundskab i 6.-9. klasse

Kom tættere på kroppen og læs i Undervisningsavisens tema om kost, fedme, motion, skønhed, idoler og misbrug.

■ USA Samfundsfag i ungdomsuddannelserne og 9.-10. klasse

Læs om verdens mægtigste stat, USA's historie, amerikansk kultur, præsidentvalg og om, hvad amerikanske highschool-elever mener om Europa.

■ kærlighed Dansk, kristendomskundskab, seksualundervisning og familiekundskab fra 6. klasse.

Kærlighed og følelser sættes i højsædet. Læs om det første kys, om kæresten, unge, tøj, tro, reklamer og sex.

■ vand Natur og teknik, geografi og fysik i 4.-7. klasse.

Hvor kommer vand fra? - Vandets kredsløb - Sådan pumper vi grundvandet op! København: En tørstig storby - Brætspil: Volmer Vandhunds Store Vandvids-Quiz.

■ drikkevand Samfundsfag og geografi i 8.-10. klasse, ungdomsuddannelserne og VUC.

Klodens dyrebare vand - Grundvand - Danskerne sparer på vandet - København: En tørstig storby. Spildevand - Forurening - Hvordan bruger vi vand?

■ verdens handel Samfundsfag fra 9. klasse, ungdomsuddannelserne og VUC.

Om forbrug, global varehandel og om den skæve fordeling af verdens ressourcer mellem Nord og Syd.

■ fantasy Dansk fra 6. klasse.

Åbn porten til fantasys verden. Læs bl.a. om Harry Potters mor, Tolkien og om fantastiske fortællinger.

■ danskhed Dansk, historie og samfundsfag fra 8. klasse, ungdomsuddannelserne og VUC.

Det danske land - Hvem er danskerne? - Det danske sprog - Danskerne set med fremmede øjne - Danmarksudstillinger.

■ fotografi Billedkunst og dansk fra 8. klasse, ungdomsuddannelserne og VUC.

Om fotofup, billeder er magt, billeder, der fortæller historie, og billeder, som skal sælge.

■ kristendom Kristendomskundskab og religion fra 7. klasse.

Om den kristne tro, kristendommens oprindelse, historie, værdier og folkekirkens rolle i det danske samfund.

■ brændpunkt IRAK UDGÅET Historie og samfundsfag fra 8. klasse, ungdomsuddannelserne, VUC.

Om Iraks historie, våbenlagre og styreform. Udkom lige inden Irak-krigen.

■ klodens klima Samfundsfag, geografi og biologi fra 8. klasse, ungdomsuddannelserne og VUC

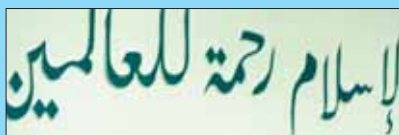
Om klimaforandringer, drivhuseffekt, energiforbrug og konsekvenser for dyreliv og natur. Sætter fokus på det nødvendige i at forholde sig til klodens miljø og klima.

■ folkedrab Historie fra 10. klasse, ungdomsuddannelserne og VUC.

Stærke og rystende beretninger om drab, forfølgelse og likvidering af hele folkeslag. Særtryk fra Politiken 27. januar 2003, årsdagen for befrielsen af Auschwitz.

Læs mere om de enkelte aviser på www.undervisningsavisen.dk

Et klassesæt er på 30 eksemplarer og koster 450 kr. + moms og forsendelse.

NÆSTE NUMMER:

Islam

Udkommer i april 2005

Konkurrence:

Kom med dit bud på Kulturarven!

Hvad er kulturarv for dig?

Fortæl os din historie om en ting, der har særlig betydning for dig og din familie.

Man kan deltage i en af følgende kategorier:

- 0. - 3. klasse,
- 4. - 6. klasse,
- 7. - 10. klasse.

Vis i ord og billede, hvorfor den er værdifuld for dig.

Kulturarvsstyrelsen udlover flotte præmier til de bedste besvarelser i tre kategorier. Læs om konkurrencen på www.emu.dk. Her finder du også information om, hvordan du kan indsende dit bidrag.

Opgaven, du skal løse, afhænger af, hvilket klasseset du går på. I hver kategori udloves 1. præmie, 2. præmie og 3. præmie.

1. præmie

Canon Ixus 40. Et lækkert kamera, nemt at betjene og med masser af muligheder for at tage billeder af kulturarven i Danmark. Kameraet har en værdi af 3.000 kr.

2. præmie

MP3-afspiller, Packard Bell Audio dream med FM og 256 mb til en værdi af 1.000 kr.

3. præmie

Biografbilletter til dig og dem, som du helst vil se en god film sammen med. Biletterne er til Nordisk Film Biografer og har en værdi af 500 kr.

Dit bidrag skal indsendes elektronisk på www.emu.dk senest den 15. april 2005.

ISBN 870203541-3

9 788702 035414

JA TAK! JEG VIL GERNE BESTILLE ...

_____ stk. klassesæt 'gamle dage'

_____ stk. klassesæt 'verdens handel'

_____ stk. klassesæt 'kulturarv'

_____ stk. klassesæt 'fantasy'

_____ stk. klassesæt 'terror'

_____ stk. klassesæt 'danskhed'

_____ stk. klassesæt 'krop'

_____ stk. klassesæt 'fotografi'

_____ stk. klassesæt 'USA'

_____ stk. klassesæt 'kristendom'

_____ stk. klassesæt 'kærlighed'

_____ stk. klassesæt 'klodens klima'

_____ stk. klassesæt 'vand'

_____ stk. klassesæt 'folkedrab'

_____ stk. klassesæt 'drikkevand'

Du kan også bestille på www.undervisningsavisen.dk

NAVN _____

SKOLE _____

GADE _____

POSTNR./BY _____

EAN NR. 5 7 9 | | | | | | | | | |

Post eller fax til **Gyldendal, Klareboderne 5, 1001 København K**
Tlf. 33 75 55 60 Fax 33 75 57 22